

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Кваліфікаційна робота

з теми: **«ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО ПРЕДМЕТИ І ЯВИЩА ЖИВОЇ
ТА НЕЖИВОЇ ПРИРОДИ У ДОШКІЛЬНИКІВ З
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ»**

Виконала: здобувач вищої освіти
2 курсу, групи SoO1-M23z
Спеціальності 016 Спеціальна освіта
Павлюк Олена Юріївна

Керівник:
Докучина Т.О., кандидат педагогічних наук,
доцент, доцент кафедри спеціальної та
інклюзивної освіти

Кам'янець-Подільський – 2024 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО ПРИРОДУ У ДОШКІЛЬНИКІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ	7
1.1. Розвиток уявлень про природу у дошкільників як педагогічна проблема...	7
1.2. Психологічні особливості розвитку дітей дошкільного з інтелектуальними порушеннями та їх вплив на формування уявлень про природу.....	14
1.3. Зміст та завдання дошкільного виховання дітей з інтелектуальними порушеннями і формування у них уявлень про природу.....	20
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО ЖИВУ ТА НЕЖИВУ ПРИРОДУ У ДОШКІЛЬНИКІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ.....	27
2.1. Методика констатувального експерименту	27
2.2. Результати констатувального експерименту.....	39
2.3. Зміст і методи формування уявлень про живу та неживу природу у дошкільників з інтелектуальними порушеннями.....	56
ВИСНОВКИ.....	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	68

ВСТУП

Актуальність теми. Дошкільний вік є тим періодом розвитку, коли у дитини формуються уявлення про оточуючий світ, збагачується чуттєвий досвід та усвідомлення сутності зв'язків між об'єктами і явищами навколишньої дійсності. Цей період є найбільш сприятливим для формування системи знань про світ, як основи для подальшого навчання у школі та гармонійного розвитку. Водночас наявність порушень пізнавальної діяльності у дітей з інтелектуальними порушеннями негативно позначається на пізнанні оточуючої дійсності, пізнавальна пасивність не стимулює у дітей розвиток інтересу до пізнання, що негативно позначається на уявленнях про навколишнє в цілому.

Уявлення про явища живої та неживої природи є основою формування уявлень про навколишнє. Дослідженню уявлень дошкільників про оточуючий світ та особливості формування уявлень про природу були присвячені наукові праці Г. Беленької, Т. Брич, Н. Лисенко, Л. Лупійко, К. Михайлової, О. Половіної, У корекційній психопедагогіці ці питання вивчались Г. Блеч, А. Висоцькою, С. Трикоз та ін. Аналіз досліджень визначеної тематики свідчить, що найбільш вагомі з них здебільшого присвячені дітям молодшого дошкільного віку, і лише окремі аспекти вивчались щодо дітей дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями.

Відтак не достатнє вивчення проблеми формування уявлень про природу у дошкільників з інтелектуальними порушеннями та її актуальність обумовили вибір теми нашого дослідження «Формування уявлень про предмети і явища живої та неживої природи у дошкільників з інтелектуальними порушеннями».

Мета дослідження: визначити рівень сформованості уявлень предмети і явища живої та неживої природи у дошкільників з інтелектуальними порушеннями та на основі цього розробити зміст і методи їхнього ефективного формування.

Об'єктом дослідження є процес формування уявлень про природу у дошкільників з інтелектуальними порушеннями.

Предметом дослідження є зміст і методи формування уявлень про предмети і явища живої та неживої природи у дошкільників з інтелектуальними порушеннями

Завдання дослідження:

1. Вивчити психолого-педагогічну літературу з проблеми розвитку та формування уявлень про природу у дітей дошкільного віку.
2. Проаналізувати психологічні особливості розвитку дошкільників з інтелектуальними порушеннями та їх вплив на формування уявлень про природу та навколишній світ.
3. Визначити зміст, завдання та специфіку дошкільного навчання і виховання дітей з інтелектуальними порушеннями.
4. Розробити методику констатувального експерименту та визначити рівень сформованості уявлень про живу та не живу природу у дошкільників з інтелектуальними порушеннями.
5. Розробити та обґрунтувати зміст і методи формування уявлень про предмети і явища живої та неживої природи у дошкільників з інтелектуальними порушеннями.

Методи дослідження: аналіз, узагальнення психолого-педагогічної літератури; констатувальний експеримент, який містить різні методи, спрямовані на визначення рівня сформованості уявлень про предмети і явища живої та неживої природи у дошкільників з інтелектуальними порушеннями (бесіда; різного виду практичні завдання, зокрема: «Малюнок природного явища», «З'єднай лінії», «Співвіднесення живої та неживої природи», «Визначити зайве», «Що росте на городі?», «Що росте в саду?», «Впізнай рослину за її плодом», «Чий вчинок правильний?», «Хто що їсть?», «Хто де живе?»); кількісний та якісний аналіз даних дослідження.

Теоретичне значення роботи. Теоретично обґрунтовані основи формування уявлень про природу у дошкільників з типовим розвитком та порушеннями інтелекту, які складають частину досліджень формування системи знань та уявлень дошкільників у загальній та спеціальній педагогіці.

Визначені педагогічні умови формування уявлень про живу та неживу природу сприяють збагаченню методики формування уявлень про навколишній світ у дошкільників з інтелектуальними порушеннями та теорії навчання і виховання цієї категорії дітей.

Практичне значення роботи полягає у розробці методики дослідження рівня сформованості уявлень про живу і неживу природу у дошкільників з інтелектуальними порушеннями, використання якої дасть змогу оцінити наявний рівень цих знань та уявлень та окреслить напрями діяльності для їх кращого формування та збагачення. Розроблені та обґрунтовані педагогічні умови формування уявлень про предмети і явища живої та неживої природи у дошкільників з інтелектуальними порушеннями є практичною компонентою дослідження, яка може бути використана фахівцями дошкільних закладів освіти з метою ефективного формування уявлень про навколишнє у дітей з інтелектуальними порушеннями у процесі навчання та виховання. Практичні результати дослідження також можуть використовуватись здобувачами вищої освіти при вивченні психології дітей з інтелектуальними порушеннями, корекційної психопедагогіки, проходженні практики в закладах дошкільної освіти зі спеціальною та інклюзивною формами навчання.

Дослідження проводилось у закладі дошкільної освіти №3 «Усмішка» та закладі дошкільної освіти №20 «Дзвіночок», а також на базі інклюзивно-ресурсного центру (м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька область). Для дослідження було сформовано експериментальні групи дітей старшого дошкільного віку у кількості 15 дітей з інтелектуальними порушеннями та 17 дітей з нормотиповим розвитком.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження були апробовані на різних науково-практичних конференціях, зокрема на звітній науковій конференції студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського університету імені Івана Огієнка за підсумками НДР у 2023 р. Також результати представлялись на IV Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Психолого-педагогічний супровід дітей з

інтелектуальними порушеннями в умовах спеціальної та інклюзивної освіти» у формі виступу та тез у збірнику матеріалів конференції.

Кваліфікаційна робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (50 найменувань). Загальний обсяг кваліфікаційної роботи - 72 сторінки, з них - 67 сторінок основного тексту.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволяє нам зробити узагальнені висновки з досліджуваної проблеми.

Дошкільний вік є тим періодом розвитку, коли у дитини формуються уявлення про оточуючий світ, збагачується чуттєвий досвід та усвідомлення сутності зв'язків між об'єктами і явищами навколишньої дійсності. Цей період є найбільш сприятливим для формування системи знань про світ, як основи для подальшого навчання у школі та гармонійного розвитку. Уявлення про явища живої та неживої природи є основою формування уявлень про навколишнє. Засвоєння дітьми дошкільного віку доступних уявлень про природні зв'язки, явища та об'єкти є ключовим фактором формування екологічних знань та гармонійного розвитку особистості.

Проте специфіка недорозвитку мислення при інтелектуальних порушеннях не дає дітям повноцінно та якісно формувати уявлення про природу та ін. Діти з інтелектуальними порушеннями мають труднощі з абстрактним мисленням, що ускладнює сприйняття складних біологічних понять. Для дошкільників з інтелектуальними порушеннями характерним є сповільнений розвиток пізнавальних процесів, зокрема: здатності до абстрактного мислення та логічного узагальнення. Через це у таких дітей формується спрощене, часто поверхнєве уявлення про живу і неживу природу. Тому у процесі навчання дітей слід використовувати конкретні образи, наочні матеріали та практичну діяльність, які допомагають краще усвідомлювати зв'язки між об'єктами природи.

Для ефективного формування уявлень про живу та неживу природу у дошкільників з інтелектуальними порушеннями важливо використовувати індивідуальний підхід, практичні заняття, ігри, зорові та слухові засоби навчання. Активне залучення дітей у пізнавальну діяльність, наприклад, через проведення дослідів, екскурсій або спостережень, є важливим для їхнього розуміння природи.

Метою констатувального експерименту є визначення рівня та особливостей уявлень про живу і неживу природу у дошкільників з інтелектуальними порушеннями.

Відповідно до нашого дослідження уявлення про живу і не живу природу є складним утворенням, яке має певну структуру, що містить наступні компоненти: когнітивний, практичний, мотиваційно-ціннісний. Тому методика дослідження містила у собі методи, спрямовані на визначення сформованості цих компонентів, зокрема: бесіди з дітьми на теми «Жива природа» і «Нежива природа»; різного виду практичні завдання. На основі усіх завдань методик дослідження передбачалось визначення рівня уявлень про живу і неживу природу у дошкільників (достатній, середній, низький).

Констатувальний експеримент проводився у закладі дошкільної освіти №3 «Усмішка» та закладі дошкільної освіти №20 «Дзвіночок», а також на базі інклюзивно-ресурсного центру (м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька область). Для дослідження було сформовано експериментальні групи дітей старшого дошкільного віку у кількості 15 дітей старшого дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями та 17 дітей старшого дошкільного віку з нормотиповим розвитком.

Дослідження уявлень про живу і неживу природу у дошкільників свідчить, що в обох групах досліджуваних краще сформовані уявлення про живу природу. У дітей з інтелектуальними порушеннями визначено достатній рівень уявлень про живу природу у 2,3% дошкільників, середній – у 44,4%, низький – 53,3%. При цьому достатнього рівня уявлень про неживу природу в групі дітей з інтелектуальними порушеннями визначено не було, середній рівень спостерігався у 40% дітей, а низький – у 60%.

У дошкільників з нормотиповим розвитком достатній рівень уявлень про живу природу виявлено у 33,3% дітей, середній – у 66,7%. Уявлення про неживу природу на достатньому рівні сформовані у 34% дітей з нормотиповим розвитком, на середньому – у 60,2%, на низькому – у 5,8% досліджуваних.

Порівняльні результати обох груп свідчать, що у дошкільників з інтелектуальними порушеннями уявлення про живу і неживу природу є недостатньо сформованими. Тому метою формувальної частини дослідження була розробка змісту і методів ефективного формування уявлень про живу і неживу природу у старших дошкільників з інтелектуальними порушеннями.

На основі вивчення програм розвитку та наукових досліджень відповідної тематики нами визначено, що зміст формування уявлень про живу і неживу природу у старших дошкільників з інтелектуальними порушеннями складається з кількох ключових напрямів, які враховують потреби та здібності таких дітей. Ці напрями структуровані таким чином, щоб поступово формувати базові знання, уявлення та ключові поняття про світ природи, зокрема: поглиблене вивчення понять «жива» та «нежива» природа; визначення спільно з дітьми основних характеристик живих організмів; визначення спільно з дітьми основних характеристик неживих об'єктів; взаємодія між живою та неживою природою, співвіднесення живих і неживих об'єктів; розвиток словника за рахунок введення понять, що позначають об'єкти живої та неживої природи, їхні властивості, характеристики.

У процесі формувального дослідження нами було визначено основні методи формування уявлень про живу і неживу природу, які є ефективними у роботі з дошкільниками з інтелектуальними порушеннями, а саме: метод спостереження; метод практичної діяльності; ігровий метод; метод наочності; створення природних міні-екосистем; метод порівнянь; вивчення пісень, віршів; метод проектної діяльності; метод екскурсій.

Отже, визначені методи формування уявлень про живу і неживу природу дозволяють дошкільникам глибше пізнати навколишній світ, розрізняти об'єкти природи та усвідомлювати їхні взаємозв'язки. Вагомим у цій роботі є забезпечення дітям можливості не лише отримувати інформацію, а й активно взаємодіяти з природою, проводити досліди, спостерігати за змінами тобто практично засвоювати знання, що допоможе сформувати стійкі уявлення про природу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми дошкільної освіти: теорія і практика : навч. посіб. / за заг. ред. проф. С.О. Нікітчиної. Київ: Видавничий дім «Слово», 2014. 368 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт освіти). 2021. URL: <http://surl.li/qjqinp>.
3. Беленька Г.В., Науменко Т.С., Половіна О.А. Дошкільнятам про світ природи: старший дошкільний вік. Київ, 2013. 115с.
4. Беленька Г., Половіна О. Дошкільнятам про світ природи: діти п'ятого року життя. Київ : Генеза, 2016. 96 с.
5. Біда О.А. На шляху становлення педагогічного професіоналізму. *Вісник Черкаського університету*. 2009. Вип. 165. С. 12–14.
6. Блеч Г. Формування уявлень про навколишнє середовище. *Теорія і практика олігофренопедагогіки та спеціальної психології*: зб. наук. праць. Кіровоград: ІмексЛТД, 2013. Вип. 8. С. 49-54.
7. Блеч Г.О. Комплекс програмно-методичного забезпечення «Зміст корекційно-спрямованого навчання і виховання розумово відсталих дітей у спеціальних дошкільних закладах» (програма ознайомлення з навколишнім, методичні рекомендації, дидактичні матеріали). Київ, 2012. 96 с
8. Богущ А., Гавриш Н. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі: підручник для ВНЗ. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2008. 408 с.
9. Брич Т., Марканич Н., Опачко М. Організація освітньо-виховного процесу засвоєння знань дошкільниками про природне довкілля. *Педагогічні інновації у фаховій освіті*. 2019 . Вип. 10.С. 24-31.
10. Вертугіна В.М., Галандзовська Ю.Д. Формування у дошкільників первинних уявлень про екологічні зв'язки у природі. *The 4th International scientific and practical conference "Topical issues of modern science, society and education"* (November 1-3, 2021) Kharkiv, 2021. Pp. 498-504.

11. Волинець К.І., Волинець Ю.О., Правдива А.П. Сучасні підходи до формування ціннісного ставлення до природи в дітей старшого дошкільного віку. *Народна освіта*. 2020. Вип. 2(41).

12. Дегтярьова Н.І. Формування реальних уявлень про природу та безпосереднє спілкування з нею. URL: <https://specialschool.ucoz.ua/catalog/degtjarovastattja.pdf>

13. Джура Н.М., Пристайко М.Ю. Формування екологічної свідомості дітей дошкільного віку. *SWorldJournal*. 2020. 4(06-04). Рр. 69–72. URL: <https://doi.org/10.30888/2663-5712.2020-06-04-037>

14. Дидактичні та методичні засади спеціальної освіти розумово відсталих дошкільників: нав.-метод. посіб. / Н.О. Макачук, А.М. Висоцька, О.В. Чеботарьова, А.В. Міненко, С.В. Трикоз, Г.О. Блеч., І.В. Бобренко, І.В. Гладченко. Київ. 2014. 337 с.

15. Дорошенко Т.М., Мацько В.В. Основи природознавства з методикою в схемах та таблицях: навч. посіб. / упоряд.: Т.М. Дорошенко, В.В. Мацько. Кременчук : ПП «Бітарт», 2019. 46с.

16. Дуткевич Т.В. Дитяча психологія: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.

17. Електронний посібник з «Методики ознайомлення дітей з природою»
Укладачі: Приступ В.В. Штефан Л.Ю URL: https://krempeddoshk.at.ua/_ld/1/122_99s.pdf

18. Живіріхіна Л.А. Формування екологічної компетентності дошкільників. *Таврійський вісник освіти*. 2014. № 4(48). С. 69 – 75.

19. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / під заг. ред. О.В. Овчарук. Київ: «К.І.С.», 2004. 112 с.

20. Концепція дошкільної освіти дітей з розумовою відсталістю. <https://core.ac.uk/download/pdf/19596071.pdf>

21. Лисенко Н.В. Еко-око: дошкільник пізнає світ природи: навчально-методичний посібник. Київ : «Слово», 2015. 352 с.

22. Лисенко О., Світик Л. Вплив природи на всебічний розвиток дошкільника: стан проблеми дослідження. *Освітній простір України*. 2018. Вип. 12. С. 186-191. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/opu_2018_12_29/

23. Лупійко Л.В. Психологічні особливості розвитку екологічних уявлень старших дошкільників (на матеріалі народних природознавчих традицій): автореф. дис. ... канд. психолог. наук. 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія Київ. 2014. 22 с.

24. Максимова О.О. Валеологічна освіта дітей дошкільного віку (теоретико-методичні засади): навчально-методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2018. 213 с.

25. Максимова О.О. Ознайомлення дітей з суспільним довкіллям: навчальний посібник. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2022. 175 с.

26. Маршицька В. Сутнісні ознаки ставлення старших дошкільників до природи та створення ефективного природного середовища у дошкільному закладі. *Theoretical and Methodical Problems of Children and Youth Education*. 2019. №23. С. 203-239.

27. Методика ознайомлення дітей з природою / уклад. Н.М. Горобаха. Київ: Видавничій Дім «Слово», 2012. 432с.

28. Михайлова К.В., Фечка К.Р., Молнар Г.В. Формування системи екологічних знань та уявлень про природу у дошкільників. *Міжнародний науковий журнал «ОСВІТА І НАУКА»*. 2023. Вип. 1(34). С. 130-138.

29. Мішеніна А. В., Докучина Т. О., Актуальність проблеми формування уявлень про навколишній світ у дошкільників з порушеннями пізнавальної діяльності. *Збірник наукових праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2021. Випуск 12. С. 60-62.

30. Ніколаєва С.М. Любов до природи виховуємо з дитинства. Рекомендації педагогам, батькам і гувернерам. Харків: Видавництво «Ранок», 2007. 96 с.

31. Плохій З.П. Виховання екологічної культури дошкільників методичний посібник. Київ: Дошкільне виховання, 2002. 173 с.

32. Плохій З.П. Формуємо екологічну компетентність молодшого дошкільника : навч. посібник. Київ: Світич, 2010. 144 с.

33. Присяжнюк Л. Сучасні підходи до ознайомлення дошкільників з природою: теоретичний аналіз. URL: <https://library.vspu.net/server/api/core/bitstreams/ac775f45-326d-400d-801d-3d4336d5047d/content>.

34. Програми розвитку дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю. Київ-2013. 216 с.

35. Рева Ю. Розвиток особистості дитини через екологічний фактор. *Рідна школа*. 2016. №2. С. 44–46.

36. Реус В.О., Притулик Н.В. Формування емоційно-ціннісного ставлення до природного довкілля у старших дошкільників: навчальний посібник. Чернігів, 2016. 64 с.

37. Соціалізація дітей старшого дошкільного віку в умовах ДНЗ : монографія / Н. Гавриш, О. Рейпольська та ін.; за заг.ред. О. Рейпольської. Київ- Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 280 с.

38. Соцька О. Від знань та емоцій до екологодоцільної поведінки. *Дошкільне виховання*. 2014. № 11. С. 24–27.

39. Сучасне заняття в дошкільному закладі: навч.- метод. посіб. / за ред. Н.В. Гавриш ; авт. кол.: Н.В. Гавриш, О.О. Ліннік, Н.В. Губанова. Луганськ : «Альма-матер», 2007. 496 с. С. 11–57.

40. Тарасова В.В. Навчання та виховання дітей із порушенням інтелекту: навчально-методичний посібник. Харків : 2017. 125 с

41. Трикоз С.В., Блеч Г.О. Дитина з порушеннями інтелектуального розвитку. Харків: Вид-во «Ранок», ВГ «Кенгуру», 2018. 40 с.

42. Трикоз С.В. Особливості сенсорного розвитку дошкільників з порушеннями інтелектуального розвитку. *Психолого-педагогічний супровід дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах спеціальної та інклюзивної*

освіти: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. 2021. С. 251-253.

43. Трикоз С.В. Формування природничих понять в учнів з порушеннями розумового розвитку. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2015. Вип. 8. С. 150-159. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ooop_2015_8_21.

44. Формуємо у старших дошкільників цілісне світобачення: навчально-методичний посібник / Авт. кол-в: Кононко О.Л., Луценко В.О., Нечай С.П., Плохій З.П., Сидельникова О.Д., Старченко В.А., Терещенко О.П., Шелестова Л.В., Якименко Л.Ю. Київ. : «Імекс-ЛТД». 260 с.

45. Хайдарова О. Формування уявлень про навколишній світ у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2018. 285 с.

46. Цветкова Г., Войтюк І. Дослідження актуального стану мислення дітей старшого дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями: операційно-діяльнісний критерій. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2023, № 1 (103). С. 142-154.

47. Чуракова Ю.С. Особливості пізнавальної діяльності дітей з інтелектуальними порушеннями. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/05d31f11-2e61-4915-be43-0e8f5cfa91de/content#page=196>

48. Шевченко Ю. Особливості розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями в сучасному освітньому просторі. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2020. № 3С. 36-52.

49. Яновська Т.А. Особливості розвитку математичних уявлень старших дошкільників з порушеннями інтелекту. *Психологія і особистість : наук. журнал* / Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України ; Полтав. нац. пед. ун-т імені В.Г. Короленка. Київ ; Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2024. Вип. 1 (25). С. 156-173.

50. Piaget J. The Origins of Intelligence in Children. International Universities Press. 1952. URL: <https://psycnet.apa.org/record/2007-10742-000>.